

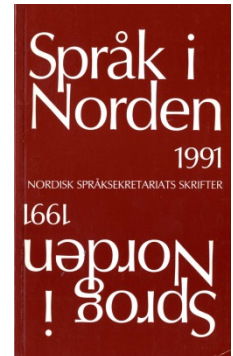
Sprog i Norden

Titel: Sprogrøgtsaktionen «Málrækt 1989» og islandsk sprogpolitik

Forfatter: Kristján Árnason

Kilde: Sprog i Norden, 1991, s. 26-36

URL: <http://ojs.statsbiblioteket.dk/index.php/sin/issue/archive>

© Nordisk språksekretariat

Betingelser for brug af denne artikel

Denne artikel er omfattet af ophavsretsloven, og der må citeres fra den. Følgende betingelser skal dog være opfyldt:

- Citatet skal være i overensstemmelse med „god skik“
- Der må kun citeres „i det omfang, som betinges af formålet“
- Ophavsmanden til teksten skal krediteres, og kilden skal angives, jf. ovenstående bibliografiske oplysninger.

Søgbarhed

Artiklerne i de ældre numre af Sprog i Norden (1970-2004) er skannet og OCR-behandlet. OCR står for 'optical character recognition' og kan ved tegngenkendelse konvertere et billede til tekst. Dermed kan man søge i teksten. Imidlertid kan der opstå fejl i tegngenkendelsen, og når man søger på fx navne, skal man være forberedt på at søgningen ikke er 100 % pålidelig.

Sprogrøgtsaktionen «Málrækt 1989» og islandsk sprogpolitik

Af Kristján Árnason

I det følgende vil jeg orientere lidt om den såkaldte sprogrøgtsaktion som blev organiseret af Islands kulturministerium i 1989. Jeg vil også komme med nogle overvejelser over den sprogpoltiske situation i Island som den tegner sig i dag. Herunder vil jeg diskutere sprogrøgtsaktionens indhold og værdi. Endelig vil jeg forsøge at vurdere om aktionen har givet konkrete resultater som kan konstateres nu, næsten et år efter dens afslutning.

Sprogrøgtsaktionen var planlagt som en tidsbegrænset aktion (jf. navnet «Málræktarátak»), og den officielle motivering fremgår af en annonce fra Kulturministeriet den 28. marts 1989, hvori der bl.a. står:

Der er mange der er bekymrede for det islandske sprog i disse tider. Det er der mange grunde til:

- De sociale og økonomiske forhold i Island som sproget er nært knyttet til, har forandret sig fundamentalt, og mange af de unge ser ud til at have svært ved at tilegne sig det traditionelle islandske ordforråd.
- Flere og flere får deres uddannelse i andre lande; de søger arbejde og anvender terminologi på udenlandske sprog.
- Massekommunikationen vokser stadig, den bliver mere og mere international, og udenlandske fjernsynsprogrammer kan modtages direkte i Island.
- Islandsk kultur er udsat for en meget stærk påvirkning fra engelsk sprog og kultur.

- Undervisning i modersmålet ser ikke ud til at give de resultater man havde ventet.
- De arbejdsmetoder som er blevet mest benyttet i islandsk sprogrøgtarbejde, ser ikke ud til at have nogen stor indflydelse på de unge.

Sprogrøgtaktionen skulle have tre hovedtemaer:

- At støtte det sprogrøgtarbejde man allerede har i landet.
- At starte en aktion i skoler og medier i den sidste halvdel af året for at støtte modersmålet.
- At foranstalte lovændringer og særlige projekter om sprogrøgt.

Som man kan se er der underforstået en hel del i dette manifest. Der tales jo om at det er nødvendigt at støtte modersmålet, men der siges ikke meget om hvad man skal støtte det for. Hvad er formålet med sprogrøgt? I hvilken henseende er modersmålet i fare? Dette er faktisk spørgsmål som vedrører hele grundlaget for islandsk sprogrøgt og sprogpolitik, og man kunne måske kritisere aktionen for ikke at give klarere definitioner af problemerne og formålet med det hele.

Men denne uklarhed i motiveringen behøver ikke at være udtryk for at det hele savner en begrundelse, eller at der har manglet en helhedsplan, eller at man har vidst for lidt om hvad det skulle handle om. Jeg tror snarere at der er en anden grund til denne tilsyneladende uklarhed, nemlig den at der – i det mindste på overfladen – er fuldstændig politisk enighed om hovedtrækkene i islandsk sprogpolitik som en del af islandsk kulturpolitik. Alle politiske partier er enige om at støtte islandsk sprog og kultur. Der er ingen der foreslår at man skulle indføre et andet sprog end islandsk i Island, og den islandske kultur, og dermed sproget, skal bevares. Og de politiske partier bruger ord som *varðveita* (bevare), *standa vörðum* (stå vagt om) osv. når de definerer deres sprogpolitik. Sprogrøgtkampen er altså konservativ, en kamp mod det nye og for bevaring af gamle traditionelle værdier.

Jeg kommer senere lidt nærmere ind på baggrunden for dette grundfaktum i islandsk sprogpolitik, men selv om det kun

sjældent er blevet diskuteret åbent hvad det eksakt er man skal støtte, og hvordan man skal kunne støtte det, er der faktisk meget indlysende grunde til det. Der har været klare fordele ved at man har opretholdt en selvstændig kulturel enhed i Island. Jeg vil her kun nævne den rent økonomiske fordel man har set ved at være en selvstændig stat, med rådighed over fiskebanker og andre ressourcer. I det 19. århundredes selvstændighedskamp var det til stadighed det vægtigste argument for islandsk selvstændighed at man havde et særiskandinavisk sprog og en særiskandinavisk kultur. Og de økonomiske fordele islændingene har haft ved at være selvstændige, er iøjnefaldende. Selvstændigheden har sikret os rådigheden over fiskebanker og andre ressourcer som er grundlag for den gode økonomi.

For at vende tilbage til sprogrøgtsaktionen, så blev der ansat en halvtidsdirektør for projektet, og en komité på 13 medlemmer blev nedsat som ansvarlig og rådgivende. Denne komité bestod af en skoledirektør, en forlagschef, en repræsentant for Islands ungdomsforbund, en filmdirektør, en docent fra Islands Universitet, en forskolelærer, en redaktør fra Morgunblaðið, en tv-reporter, en reklamedesigner, en docent fra Islands Lærerhøjskole, to gymnasielærere og en grundskolelærer.

Denne aktionskomité indsendte den 30. november en rapport om hele projektet som officiel afslutning på aktionen. Rapporten omhandler først de elementer som aktionen bestod af, diverse opfordringer, aktioner af propagandamæssig art, men den største del af rapporten omhandler sprogrøgt og skolearbejde. Rapporten slutter med to korte afsnit om medier og sprog og om sprogrøgtsinstitutioner.

Det der nok var mest slående for menigmand ved hele projektet, var den ståhej og propaganda som blev drevet i medierne. Den officielle begyndelse på denne del af aktionen var præsident Vigdis' *ávarp* (henvendelse) til befolkningen på nationaldagen, den 17. juni 1989.

Aktionen stod bag en række annoncer og korte indslag i medierne om sproget, dets situation, dets historie og funktion. Disse annoncer og indslag kom i de største aviser, i radio og fjernsyn. Der blev også skrevet breve til kommunerne rundt

om i landet, hvor kommunalbestyrelserne blev opfordret til at deltage i aktionen, bl.a. ved at omtale sproget ved festligheder på nationaldagen. Skolemyndigheder, skolelærere og børnehavvelærere blev også opfordret til at deltage i en særlig modersmålsuge i skolen, som var fastlagt til 23.-27. oktober.

Enkelte firmaer og forretninger deltog også i denne propaganda. Man fik for eksempel trykte plasticposer med reklamer og bemærkninger om sproget, og det kan nævnes at Coca-Cola startede en konkurrence om oversættelse af et slogan: *You can't beat the feeling*, med en bil som førstepræmie. Det lykkedes, og på plakater blev den engelske tekst oversat til det islandske: *Alveg einstök tilfinning*.

Rigsradioen, forlæggerforeningen og Kulturministeriet samarbejdede med aktionen om en børnebogsuge fra 22. til 28. oktober i tilknytning til modersmålsugen i skolen. Mange børn var på besøg på Rigsradioen, og der var programmer om bøger og børn. Forlæggerforeningen og Kulturministeriet udskrev en prisopgave i anledning af sprogrøgtsaktionen og børnebogsugen.

Som forberedelse til sprogrøgtsugen i skolen blev der holdt en konference på Islands Lærerhøjskole i august, hvor der blev holdt forelæsninger om sprogrøgt, sproglige undersøgelser og modersmålsundervisning. Omkring 800 mennesker deltog i konferencen, og forelæsningerne blev udgivet i modersmålslærernes blad, *Skíma*.

Der blev også bragt informerende artikler og indslag i aviserne og i fjernsynet og radioen om sproget og sproglig virksomhed. Man skrev for eksempel artikler om Sprognævnet, om Universitetets Ordbog, om Det Arnamagnæanske Institut og om Islands Universitet. Det blev også besluttet at give alle elleveårige et eksemplar af den nye retskrivningsordbog, som blev udgivet samme år af Íslensk málnefnd. Der var særlige programmer i radioen, hvor man kunne ringe ind og diskutere sproglige problemer, og man lavede et særligt programeksperiment med en komisk kvindeskikkelse, skabt af en meget populær skuespillerinde. Rollen var en meget borgerlig kvinde som var dårlig som sprogbruger, men som gerne ville forbedre sig og fik hjælp dertil af en lærd sprogmand. Programmet vakte

stor opsigt og gav anledning til diskussion. Mange mente at denne kvindes misbrug af sproget ville forvirre folk og have en dårlig indflydelse, men andre syntes det hele var positivt og mente at det ville hjælpe, og i rapporten anbefales det at man benytter populære entertainere som hjælp i sprogrøgtsarbejdet.

I forbindelse med sprogrøgtsprojektet blev der ydet støtte til nogle forskningsprojekter om islandsk sprog. Af disse projekter kan nævnes en frekvensordbog, en eksperimentel udgave af undervisningsmateriale til modersmålsundervisningen i gymnasiet, en eventuel håndbog om talesprog og sprogpædagogik og en undersøgelse af islandsk talesprog, udtale og dialekter.

Skolen

Som nævnt drejer størstedelen af rapporten sig om modersmål og skolearbejde, hvad der er et tydeligt tegn på den store vægt man tillægger skolearbejdet. I tilrettelæggelsen af modersmålsugen kunne hver skole stort set handle frit. I nogle skoler læste man en hel del og diskuterede sprogets værdi i den islandske kultur. Man diskuterede udenlandsk indflydelse på sproget, forskellen mellem godt og dårligt sprog osv. I rapporten om skolearbejdet konkluderes der med en række forslag til myndighederne om forhold der er vigtige for fremgangen i modersmålsundervisningen.

Der er to ting som man kan sige at der er lagt størst vægt på i rapporten om skolearbejdet. Den ene er at man peger på at der mangler en helhedspolitik for modersmålsundervisningsprogrammet fra børnehaven til universitetet. Der er ikke noget klart defineret pensum for hele skolesystemet. Den værste situation er måske den på gymnasiestadiet, hvor der faktisk ikke findes nogen helhedspolitik eller noget pensum for modersmålsundervisningen, og hvor hver skole danner «sit eget kongerige», hvor man underviser i det man helst vil, uden nogen kontrol.

En anden vigtig ting er, siges det, at der er mangel på godt undervisningsmateriale for alle skoletrin. Her er det igen på gymnasiestadiet at forvirringen ser ud til at være størst.

Endnu en ting som der bliver lagt stor vægt på, er at det er

vigtigt at man forstår at al undervisning i skolen faktisk er modersmålsundervisning, at man ikke, som man så ofte gør, må se på modersmålsundervisningen som et isoleret fænomen i skolearbejdet. Man skal kræve godt sprog også i geologirapporter og matematikopgaver.

Medier

Der er også i rapporten et særligt kapitel om medier, hvor man diskuterer den indflydelse medierne nu har på folk, især på børn. Man peger på at de fleste medier har vist stor interesse for sprogpolitik, og det er der faktisk en lang tradition for i Island. For eksempel var avisredaktører blandt de mest aktive i kampen for sproglig purisme og sprogrøgt i slutningen af forrige århundrede og i begyndelsen af dette. Ligeledes nævnes det at Rigsradioen har en fast sprogkonsulent, at andre medier har vist sig villige til at bidrage, og at nogle har ansat personer til at hjælpe med sprogbrug og stil.

Men der er fare på færde, siges det i rapporten. Alting går så hurtigt nu; man har ikke tid til at skrive gode tekster; man bruger båndoptagere i avisarbejdet, hvilket anses for at have en negativ virkning på sprogets kvalitet. I radio og fjernsyn udsendes en stor del af programmerne direkte, med spontan tale, i modsætning til tidligere, hvor næsten al tekst var skrevet på forhånd og blev læst op. Det betyder at man ikke mere kan stole på at alt det der bliver sagt i radioen er islandsk guldaldersprog. Det siges i rapporten at man bør lægge større vægt på udtale i fjernsyn og radio, og at man ofte kan høre dårlig udtale. Oversættelser af udenlandske programmer er heller ikke altid så gode som de burde være. Udenlandske sprog, især engelsk, høres alt for ofte i fjernsyn og radio, og det ser ud til at man tager det for givet at folk forstår engelsk uden problemer. Det er vigtigt, siges det, at bruge dubbing af udenlandske børneudsendelser, men det er endnu vigtigere at producere islandske programmer som handler om islandske forhold. Ifølge rapporten er det et stort problem at mange af mediefolkene får deres uddannelse i udlandet, og dermed ikke får den nødvendige træning i at præsentere nyhedsstof på islandsk. Det er derfor rigtigt at lægge stor vægt på islandsk, som man vil gøre

i den planlagte undervisning i journalistik ved Islands Universitet.

Reklamer

Sproget i reklamer og i handelssproget diskuteres også. Her er der en stor indflydelse fra engelsk, hedder det, og der er en vis tendens til at bruge engelsk i navne på varer. En stor del af fjernsynsreklamerne er importeret på engelsk og ikke oversat til islandsk på grund af en klausul i radioloven hvorefter det ikke er nødvendigt at oversætte sungne tekster til islandsk. Det betyder naturligvis at hvis tekster som *You can't beat the feeling* eller *Things go better with Coke* synges, er der ikke noget at gøre ved det, og det kan sendes uoversat, uden dubbing eller undertekster. Denne bestemmelse er blevet ændret i et forslag til ny radiolov, som er blevet fremlagt i Altinget, men endnu ikke er trådt i kraft.

I den sidste del af rapporten diskuteres islandske sprogrøftsorganer. Her omtales institutioner som Háskóli Íslands, Orðabók háskólans, Stofnun Árna Magnússonar og Íslensk málstöð. Mest diskuteres behovet for sproglig rådgivning. Folk vil gerne vide hvad der er rigtigt og godt islandsk sprog. Der er også eksempler på at institutionsledere ønsker at få etableret kurser for de ansatte. Det hævdes at det er nødvendigt at støtte sprogrøftsorganerne og at gøre dem bedre i stand til at opfylde deres forpligtelser over for offentligheden.

Resultat

Hvad er så blevet resultatet af det hele? Det er nok svært at give et sikkert svar. Man har faktisk slet ikke prøvet at foretage en systematisk vurdering af resultaterne i forhold til hvad man havde ventet, og det var måske heller ikke så klart i begyndelsen hvad det var man skulle vente af projektet.

Rapporten slutter dog med nogle tanker om vurderingen af det hele, og dér siges det bl.a. at den pessimistiske tone der blev brugt i Kulturministeriets annonce, måske ikke var helt velbegrundet, at der måske ikke var så megen fare på færde som man havde troet. Det siges i rapporten at folk nærer en stor og oprigtig interesse for deres sprog. Det siges også at

hvis man skulle måle styrken efter det antal mennesker som interesserer sig for sprogrøgt, skulle man tro at sproget slet ikke var i fare.

Man diskuterer tonen i sprogrøgtsdebatten og peger på at den ofte er lidt for negativ, og at al den pessimisme der gives udtryk for, måske ikke er helt nødvendig. Der er nok af udtalelser om at alt er på vej nedad, at ungdommens sprog er dårligt, at mediesproget er dårligt osv. At man alt for sjældent bruger en mere positiv tone og taler om godt sprog og om hvordan man kan sige tingene på en interessant måde. Resultatet bliver, siges det, at alle tror at kun enkelte specialister og genier taler guldalderssproget. Det ser ud til at mange er bange for at skrive et brev til en ven eller en institution. Dette må man vende i en mere positiv retning, og det var måske det der var hovedformålet med sprogrøgtsaktionen 1989. Der peges også på at det er nødvendigt at beskæftige sig med andre ting end udenlandske gloser og retskrivningsfejl. Man bør også tænke på udtale, syntaks og logisk orden i talesproget.

Selv om det er vigtigt at tage sig af børnenes sprog sådan som man har lagt vægt på det i projektet, er det også vigtigt at rette propagandaen og oplysningerne mod folk i alderen fra 20 til 50 år. Det er jo dem der har den største indflydelse på børn, og det er også dem der har den største indflydelse i arbejdslivet. Det er dem der er de mest aktive og dem der kommer i medierne.

Den positive tone aktionen går ind for, afspejles i rapportens bemærkning om at selv om medierne ofte kritiseres for dårlig sprogbrug og for at forvanske sproget, er det vigtigt ikke at kritisere dem for hårdt, og vi må ikke, hedder det, bruge medierne som syndebuk for al sprogets ulykke. Men der er også meget der ikke går så godt i medierne, og mediefolkene bør være mere bevidste om deres ansvar, som det siges. Medierne bør stille større krav til deres medarbejdere, især bør de give medarbejderne en bedre oplæring. Det er vigtigt, siges det, at uddannelsen i mediearbejde foregår i Island sådan som det nu er planlagt. Selv om der er grund til at være bekymret over den internationale indflydelse Island udsættes for i den moderne medierevolution, er der også grund til at beundre de

islandske medier (og dermed menes nok først og fremmest fjernsynet) for deres mod og tapperhed i kampen mod den udenlandske konkurrence.

Som eksempel på den mere positive holdning rapporten foreslår, peges der på at selv om modersmålsundervisningen i skolen er blevet kritiseret ganske hårdt, er det vigtigt at kritikken er konstruktiv og at den bygger mere på kendsgerninger end på fordomme. Det er derfor vigtigt, hedder det, at der bliver lavet undersøgelser om undervisningens aktuelle situation, om dens effektivitet og dens problemer.

Konklusion

Hvis jeg nu skulle prøve at komme med *min* vurdering af projektet og dets gavn, mener jeg at man må se det hele i lyset af det islandske sprogs nuværende situation og sprogrøgtens historie i Island. Som jeg før nævnte har islandsk sprogrøgt helt fra begyndelsen, i det 17. eller 18. århundrede, været nært knyttet til den islandske selvstændighedskamp. Man kunne næsten sige at det var af rent politiske grunde at man i forrige århundrede og i begyndelsen af dette kæmpede stærkest mod dansk indflydelse. Kampen mod danske gloser var en del af kampen for frigørelsen fra Danmark. Nært knyttet til selvstændighedskampen blev der i den enorme kulturelle opgang i det 19. århundredes Island genskabt et litterært sprog, bygget over det klassiske islandske sagasprog. Ved siden af de politiske og økonomiske fordele kan man sige at det at opretholde islandsk kultur også har store åndelige og kulturelle fordele for folket. Man har en tradition og en kultur, og man kender sin oprindelse gennem sit modersmål. Og når det gælder det islandske særpræg, er der tale om gamle værdier som man skal bevare og forlænge i det moderne liv. Det drejer sig også om at fastholde den norm som blev skabt i det 19. århundrede, og *per definitio-nem* er en norm en konservativ foreteelse.

De to aspekter som man måske kan sige har sat det største præg på islandsk sprogrøgt i de sidste hundrede år, er hjemlig orddannelse og kampen mod udenlandske gloser eller andre sproglige innovationer.

Orddannelsen har nok været den vigtigste del af den traditi-

onelle sprogrøgtskamp. Man har lavet nye ord på islandsk basis. Blandt de første orddannere i denne tradition er digteren Jónas Hallgrímsson, som også var en af de bedste digtere i det 19. århundrede. Nu findes der tredive orddannelseskomiteer, som virker inden for specialistsammenslutninger, hvor ingeniører, geologer, økonomer osv. arbejder uden løn med at oversætte deres terminologi til islandsk. Dette er et naturligt led i den evige selvstændighedskamp, og der er kun ganske få som kritiserer dette arbejde.

En anden side af sprogrøgtskampen har været en stadig modstand mod ændringer i det nedarvede bøjningssystem, syntaktiske system og lydsystem. Man kan nævne det som næsten lignede et korstog mod det fonologiske sammenfald af /I/ og /ε/ og /Y/ og /ö/, de såkaldte *flámæli*. Man kan også nævne kampen mod dativsygen, som består i at man bruger dativ i stedet for akkusativ ved nogle upersonlige verber. Selv om jeg faktisk synes at en kamp om sådanne ting er uundværlig i det islandske sprogpoltiske miljø, er der folk som har kritiseret det traditionelle sprogrøgtarbejde for at være pedanteri og negativisme. Man har hævdet at den strenge regeltrøskel er alt for strikt, og at folk er bange for at udtrykke sig på deres modersmål af frygt for at lave fejl og blive latterliggjort. Der er også dem der siger at det vil skabe klasseforskelle.

Måske var det først og fremmest den pedantiske, strikte tone sprogrøgtaktionen var tænkt som modspil til. Dvs. at man måske kan se den som et forsøg på at popularisere sprogrøgten og på at aktivere så mange som muligt i arbejdet og overvejelserne om sprogpolitik og sprogets situation. Om det er lykkedes ved vi ikke endnu, og det er faktisk meget svært at vurdere. Man kunne også tænke sig at aktionen skulle trække linjerne i den islandske sprogpolitik klarere op. I den diskussion ville man kunne se om der fx er større forskelle mellem forskellige ideologier. Man ville kunne se om der var et dybere skisma mellem dem der har kritiseret det traditionelle sprogrøgtarbejde og den nedarvede sprogrøgtstradition, og dem der har «stået i kampen», så at sige. Så vidt jeg kan se er der ikke tale om noget sådant. Selv om der altid er nogen der kritiserer, næsten for kritikkens egen skyld, så tror jeg de

allerfleste er enige om grundprincipperne i islandsk sprogpolitik.

Jeg synes også at det er umagen værd at lave lidt ballade over sproget en gang imellem. Som alle politiske fænomener afhænger islandsk sprogpolitik af folkets valg. Det er et politisk valg at bruge islandsk i stedet for engelsk, og at bruge islandske termer så ofte man kan i stedet for udenlandske. Det er også et politisk eller socialt valg at være konservativ i talesproget. Hele sprogd udviklingen afhænger af dette, og hvis det med sprogrøgtsaktionen er lykkedes at gøre linjerne lidt klarere, så har den været vellykket.

Men de der siger at det hele var tomt og meningsløst, og at der ikke kom noget konkret ud af det, har delvis ret, for der mangler stadig penge og ressourcer til at producere det nødvendige undervisningsmateriale eller til at lave de nødvendige undersøgelser. I forbindelse med sprogrøgtsaktionen blev der lovet støtte fra staten til en sprogrøgtsfond, som skulle bruges til støtte for sprogrøgtsarbejdet, men det er endnu ikke blevet til noget selv om andre partier har vist deres interesse og har givet penge til fonden.

En vigtig ting som har en negativ effekt i sprogrøgtsarbejdet for tiden, er simpelt hen mangel på arbejdskraft. Akademikere har meget lave lønninger, og i dag er der stor uro blandt dem, også blandt modersmålslærerne, og det er derfor lidt svært at organisere et positivt arbejde i skolerne. (Man kunne måske sige at når samfundet ikke betaler højere løn til skolelærere, er det i modstrid med sig selv og den officielle sprogpolitik ved ikke at vurdere modersmålsundervisningen højere end det gør).

Men til trods for disse skavanker tror jeg at jeg kan sige at det hele har været umagen værd, og at det har rusket op i sprogrøgtens urtepotte hos de fleste islændinge.